

**IQTISODIYOTDA KICHIK BIZNES VA XUSUSIY
TADBIRKORLIKNING SHAKLLANISHI**

Jalilov Yusuf Eshbo'ri o'g'li

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

Iqtisodiyot yo'nalishi magistri.

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada iqtisodiyotda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning shakllanish jarayoni, uning bosqichlari va ahamiyati ilmiy tahlil qilinadi. Kichik biznesni rivojlantirishda davlat siyosatining o'rnini, huquqiy asoslar, moliyalashtirish manbalari va infratuzilma muammolari tahlil qilinadi. Shuningdek, O'zbekistondagi amaliy tajribalar asosida kichik biznesning iqtisodiy barqarorlikka qo'shayotgan hissasi va istiqbollari yoritiladi.

Kalit so'zlar: kichik biznes, xususiy tadbirkorlik, iqtisodiy o'sish, davlat siyosati, moliyalashtirish, infratuzilma, tadbirkorlik muhiti.

KIRISH

Zamonaviy iqtisodiyotda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish strategik ahamiyatga ega bo'lib, nafaqat yangi ish o'rinlarini yaratish, balki aholining daromadini oshirish, innovatsion faoliyatni rag'batlantirish va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda muhim vosita hisoblanadi. Jahon tajribasi shuni ko'rsatmoqdaki, iqtisodiy rivojlangan davlatlarning deyarli barchasida kichik biznes yalpi ichki mahsulotning muhim qismini shakllantiradi. Xususan, Germaniya, Yaponiya, Janubiy Koreya, AQSh kabi davlatlarda xususiy sektor iqtisodiyotning tayanch ustunlaridan biri sanaladi.

O'zbekistonda ham mustaqillik yillarida bozor iqtisodiyotiga bosqichma-bosqich o'tish jarayonida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyatining huquqiy, institutsional va iqtisodiy asoslari shakllantirildi. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev rahbarligida olib borilayotgan islohotlar natijasida ushbu soha davlat tomonidan keng qo'llab-quvvatlanmoqda. Kichik biznes subyektlariga soliq imtiyozlari, kredit resurslari, yengillashtirilgan litsenziyalash tartiblari taqdim etilmoqda. Ammo shunga qaramay, ayrim muammolar, xususan, moliyalashtirishdagi qiyinchiliklar, yer ajratishdagi byurokratik to'siqlar, marketing infrastrukturasi rivojlanmaganligi hali-hanuz dolzarb bo'lib qolmoqda. Ushbu maqolada kichik biznesning iqtisodiyotdagi o'rnini, rivojlanish bosqichlari, mavjud muammolar va ularni hal etish yo'llari chuqur ilmiy tahlil qilinadi.

DOLZARBLIK VA TAHLIL

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik zamonaviy iqtisodiy taraqqiyotning ajralmas tarkibiy qismi sifatida nafaqat iqtisodiy o‘shni jadallashtiradi, balki ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlash, ish o‘rinlarini ko‘paytirish, innovatsiyalarni rivojlantirish va mahalliy bozorni to‘ldirishda ham muhim rol o‘ynaydi. Bugungi kunda global miqyosda kichik biznes subyektlari umumiy kompaniyalar sonining 90 foizidan ortig‘ini tashkil etib, rivojlangan mamlakatlar yalpi ichki mahsulotining 50-60 foizigacha bo‘lgan qismini yaratmoqda. Xususan, Yevropa Ittifoqida kichik va o‘rta biznesda band aholining 66 foizi faoliyat yuritmoqda, AQShda esa bu ko‘rsatkich 58 foizni tashkil qiladi.

O‘zbekiston sharoitida esa kichik biznesning iqtisodiyotdagi o‘rni yildan yilga ortib bormoqda. 2024-yil holatiga ko‘ra, Statistika agentligi ma’lumotlariga asosan, kichik biznes subyektlari umumiy yuridik shaxslarning 76 foizini tashkil etmoqda, ularning YAIMdagi ulushi esa 55,6 foizga teng. Ushbu ko‘rsatkich pandemiyadan keyingi davrda ko‘rsatgan barqaror o‘sh tendensiyasini ifodalaydi. Ayniqsa, xizmat ko‘rsatish, savdo, qishloq xo‘jaligi, yengil sanoat kabi sohalarda kichik tadbirkorlik subyektlari raqobatbardosh va samarador faoliyat yuritmoqda.

Shunga qaramay, mavjud tahlillar kichik biznesni rivojlantirishda muayyan tizimli to‘siqlar borligini ko‘rsatmoqda. Birinchi navbatda, moliyaviy resurslarga erkin kirish imkoniyatining cheklangani, bank kreditlari uchun ta‘minot talablarining murakkabligi va yuqori foiz stavkalari tadbirkorlik subyektlarini faoliyatini kengaytirishda sustlashtiruvchi omil bo‘lib qolmoqda. Ikkinchidan, huquqiy muhitning barqaror emasligi, soliq solishdagi tez-tez o‘zgarayotgan me‘yorlar kichik biznes egalarining uzoq muddatli rejalashtirish imkoniyatlarini cheklab qo‘ymoqda. Uchinchidan, infratuzilmaning, ayniqsa, elektr ta‘minoti, logistika va axborot texnologiyalari xizmatlarining ba’zi hududlarda sust rivojlanganligi muhim muammo bo‘lib qolmoqda.

Shuningdek, kichik biznesni ilgari surishdagi muhim omil bo‘lgan inson kapitali, ya’ni menejment ko‘nikmalari, texnik bilimlar va marketing salohiyati ham bir xil darajada rivojlanmagan. Xalqaro moliyaviy institutlar (IMF, IFC, UNDP) tomonidan olib borilgan tahlillarga ko‘ra, O‘zbekiston kabi rivojlanayotgan mamlakatlarda kichik biznesni rivojlantirish uchun tizimli yondashuv talab etiladi. Bu esa davlat tomonidan yanada samarali siyosiy choralarni ko‘rishni, xususi sektor vakillari uchun huquqiy va iqtisodiy kafolatlarni kuchaytirishni taqozo etadi.

Prezident Sh.M. Mirziyoyev tomonidan 2021-yildan boshlab kichik biznesni qo‘llab-quvvatlash borasida qator farmon va qarorlar qabul qilindi. Jumladan, “Yoshlar – kelajagimiz” davlat dasturi doirasida 18–30 yoshdagi tadbirkorlar uchun yengil

kreditlar, “Ayollar daftari” orqali ayol tadbirkorlarga subsidiyalar ajratilishi amaliy natijalar berdi. 2022-yilgi “Tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash milliy dasturi” kichik korxonalarini raqamlashtirish, ularni eksportga chiqarish va franchayzing tizimlariga jalb qilishni ko‘zda tutdi. Bu islohotlar natijasida 2023-yilda 105 mingdan ortiq yangi kichik biznes subyekti ro‘yxatdan o‘tkazildi.

Tahliliy yondashuvlar shuni ko‘rsatadiki, kichik biznes subyektlarining iqtisodiyotdagi hissasi bevosita ularning davlat tomonidan qanday ko‘mak olishi, moliyaviy barqarorligi va bozor muhitidagi raqobatbardoshligiga bog‘liq. Innovatsion rivojlanishni rag‘batlantirish, eksklyuziv startaplar, ekologik yo‘naltirilgan biznes modellarni qo‘llab-quvvatlash kabi yangi yondashuvlar kichik biznes sektorining barqaror o‘shishini ta‘minlashda muhim rol o‘ynaydi. Ayniqsa, “raqamli tadbirkorlik” yo‘nalishining rivojlanishi bilan kichik korxonalar internet savdosi, onlayn xizmatlar, elektron to‘lov tizimlariga moslashmoqda.

Xulosa qilib aytganda, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik O‘zbekiston iqtisodiyotining ijtimoiy va makroiqtisodiy jihatdan barqaror rivojlanishiga xizmat qiluvchi asosiy vositalardan biridir. Uning shakllanishi va rivojlanishi uchun zarur bo‘lgan normativ-huquqiy, moliyaviy, infratuzilmaviy va institutsional shart-sharoitlarni takomillashtirish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Mazkur yo‘nalishda xalqaro tajriba, ichki tahlillar va kompleks yondashuv asosida samarali strategiyalar ishlab chiqish zarur.

Kichik biznesning shakllanishi va iqtisodiyotdagi o‘rni borasida ko‘plab iqtisodchilar tomonidan tadqiqotlar olib borilgan. Jumladan, P. Drucker tadbirkorlikni innovatsiyaga asoslangan faoliyat deb ta‘riflab, uni iqtisodiy o‘shishning asosiy dvigateli sifatida ko‘rsatgan. YuNESKO va Jahon bankining 2021-yilgi hisobotlarida kichik va o‘rta bizneslar dunyo bo‘yicha ishchi kuchining 60 foizini ish bilan ta‘minlayotgani ta‘kidlangan.

O‘zbek olimlaridan E. Vohidov, B. Hayitov, R. Xidirov, I. Karimovlarning ilmiy ishlari kichik biznesni milliy iqtisodiyotda mustahkamlovchi omil sifatida ko‘rib chiqadi. Xususan, I. Karimovning “O‘zbekistonning bozor iqtisodiyotiga o‘tish yo‘li” asarida kichik biznesga berilayotgan imkoniyatlar mustaqillikning dastlabki yillarida ustuvor yo‘nalish etib belgilangan.

Shuningdek, BMT Taraqqiyot dasturining (UNDP) O‘zbekistondagi faoliyati doirasida olib borilgan tahlillar kichik biznesni qo‘llab-quvvatlashdagi kamchiliklar – ayniqsa, ayollar tadbirkorligidagi to‘siqlar va moliyalashtirishdagi gender tengsizlik masalalarini ko‘rsatgan.

METODOLOGIYA

Maqola tahliliy va statistik uslub asosida yozilgan. Ma‘lumotlar O‘zbekiston

Respublikasi Statistika agentligi, Markaziy bank, Savdo-sanoat palatasi hamda Jahon bankining O‘zbekistonga oid ma’lumotlari asosida yig‘ildi. Shu bilan birga, birlamchi ma’lumotlar sifatida kichik tadbirkorlik subyektlari bilan olib borilgan intervyular, so‘rovnomalar, joylardagi amaliyotlar (Surxondaryo va Farg‘ona viloyatlarida faoliyat yuritayotgan 20 dan ortiq kichik korxonalar tahlili) natijalari qo‘llanildi.

Tadqiqot davomida quyidagi usullar asosiy vosita bo‘ldi:

- statistik ma’lumotlarni guruhlash va solishtirish;
- SWOT tahlil orqali imkoniyat va tahdidlarni aniqlash;
- kontent-analiz orqali normativ-huquqiy hujjatlarni o‘rganish;
- intervyu va so‘rovnomalardan olingan fikrlarni umumlashtirish.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, 2024-yil holatiga ko‘ra O‘zbekistonda kichik biznes subyektlari soni 560 mingdan oshdi va ular mamlakat YAIMining 55%ini, bandlikning esa 76%ini ta’minlamoqda. Ayniqsa, chakana savdo, xizmat ko‘rsatish, qurilish, qishloq xo‘jaligi va yengil sanoat yo‘nalishida faoliyat yuritayotgan korxonalar soni sezilarli ortgan.

Ayni paytda kichik biznes rivojiga to‘sqinlik qilayotgan asosiy muammolar:

1. Kredit resurslarining yetishmasligi va yuqori foiz stavkalari;
2. Bozor infratuzilmasining rivojlanmaganligi;
3. Soliq solish va hisobot topshirishdagi murakkabliklar;
4. Innovatsion texnologiyalarni joriy etishdagi cheklovlar.

Biroq, Prezident farmonlari orqali amalga oshirilayotgan islohotlar natijasida quyidagi yutuqlar qayd etildi:

- “Yoshlar – kelajagimiz” jamg‘armasi doirasida yosh tadbirkorlar uchun grantlar ajratilmoqda;
- “Tadbirkorlikni rivojlantirish kompaniyasi” tomonidan startaplar uchun soddalashtirilgan kreditlar taklif qilinmoqda;
- Elektron davlat xizmatlari kengaytirilishi hisobiga ruxsatnoma olish tartiblari yengillashtirildi.

Mahalliy miqyosda esa, Farg‘ona vodiysi va Qashqadaryo viloyatlaridagi “Tadbirkorlar markazi”larining faoliyati kichik biznesni rivojlantirishda ijobiy natija bermoqda. Bu markazlar orqali tadbirkorlarga huquqiy maslahat, buxgalteriya xizmatlari va marketing ko‘maklari ko‘rsatilmoqda.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik O‘zbekiston iqtisodiyotining strategik yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu sektorning samarali ishlashi mamlakatda barqaror iqtisodiy o‘rtni ta’minlashda hal qiluvchi rol o‘ynaydi.

Shuningdek, ishsizlik darajasining pasayishida, eksport hajmining oshishida va hududiy tengsizliklarning yumshashida ham kichik tadbirkorlik subyektlarining hissasi katta.

Maqolada keltirilgan tahlillar asosida quyidagi tavsiyalarni ilgari surish mumkin:

- Mikromoliyalashtirish mexanizmlarini kengaytirish;
 - Kichik biznes uchun mo‘ljallangan innovatsion texnologiyalar transferini tashkil qilish;
 - Mahalliy va xalqaro ko‘rgazmalarda kichik korxonalar ishtirokini rag‘batlantirish;
- Tadbirkorlik bo‘yicha o‘quv kurslarini barcha hududlarda joriy qilish.

Kelgusida kichik biznesni rivojlantirish orqali nafaqat iqtisodiy ko‘rsatkichlar, balki ijtimoiy barqarorlik, hududiy rivojlanish va gender tenglikka erishish imkoniyati kuchayadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Karimov I.A. O‘zbekistonning bozor iqtisodiyotiga o‘tish yo‘li. – Toshkent: O‘zbekiston, 1995.
2. Vohidov E. Tadbirkorlik iqtisodiyoti. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
3. World Bank Group. Uzbekistan Country Economic Update. – 2023.
4. UNDP Uzbekistan Report, SME Development and Gender Equity. – 2022.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmoni, PQ–5198-son, 2021-yil.
6. O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. “Kichik biznes rivoji” bo‘yicha statistik ma’lumotlar – 2024.
7. Hayitov B. Kichik biznesni qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2019.

